

Неля Зуєнко
кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
та природокористування України
м. Київ

Світлана Мусійчук
кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет харчових технологій
м. Київ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ

У зв'язку зі стрімким розвитком цивілізації у мові різних галузей науки і техніки неодмінно зв'яжується велика кількість термінологічної лексики. Оскільки переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, то цілком природно, що лінгвісти надають особливого значення дослідженню структурно-семантичних особливостей терміна.

Мова має цілий звід законів та засобів утворення нових понять, адже є семіотичною системою, які з'являються у спеціальній лексиці та потребують номінації. Вживання загальнономовних слів у різних галузях науки базується на тих самих законах та механізмах «утворення» різних змістів їх вживання.

Цілком зрозуміло, що головною ознакою терміна є його кореляція з поняттям відповідної галузі знань. Враховуючи цю властивість терміна, важливо простежити його семантичні смислові зв'язки із загальноновживаним словом. Однією з найскладніших проблем у лексикографічному описі слова-терміна є розмежування полісемії та омонімії. Як зауважила у свій час О. С. Ахманова: «Лексикографу завжди загрожує дві однаково великі небезпеки: штучного об'єднання під одним звуковим комплексом кількох різних слів й не менш штучного розподілу одного слова на

омоніми». Якщо два ідентичні звукові комплекси є одним словом, то у відповідності до існуючої лексикографічної традиції, їм має відповідати одна словникова стаття, а якщо вони за своєю суттю різні – то дві, три і т. д. Однак у тлумачних словниках опис численних значень одного і того самого знака здійснюється шляхом пояснення одного значення через інше без пояснення зв'язку між ними та без врахування його узагальнюючої природи слова-терміна.

Таким чином, В. І. Білодід пропонує тезу про відносність лексикологічних категорій у лексикографії. Він вважає, що для того, щоб правильно вирішити проблему природи того чи іншого лексикологічного явища у середині даної мови, треба розглядати його, по-перше, в середині даної мовної одиниці і, по-друге, у загальній системі мови з метою з'ясування того, чи є цей факт одиничним, чи закономірним явищем. Такий двоякий розгляд може по-новому визначити природу фактів. Те, що вважалося омонімією, виявиться багатозначністю; те, в чому вбачали полісемію, буде виступати як одиниця значення слова, але таке трактування не вносить чіткості у розуміння смислової структури терміна.

Лінгвістичні праці з даної проблеми наголошують, що термін – це лексико-номінативна одиниця мови, що співвідноситься з поняттям спеціальної професійної сфери.

А. С. Герд виділяє три точки зору на цю проблему:

- перша: терміни мають те лексичне значення яке і означають;
- друга: терміни мають лексичне значення, яке є тим самим поняттям;
- третя: терміни збігаються з поняттям і не мають лексичного значення.

Врешті решт, кожна з них має право на існування, оскільки, говорячи про семантичну структуру слова-терміна, ми говоримо про його внутрішню форму.

Необхідно зазначити, що дана проблема трактується в термінологічних дослідженнях по-різному. На наш погляд, описуючи семантичну структуру багатозначного слова-терміна, важливо віднайти у ній те спільне, інваріантне, на чому будуть генеровані зв'язки у середині структури.

Шляхом узагальнення слово-термін, що підлягає лінгвістичному аналізу, об'єднується хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою. У зв'язку з цим, цілком виправданим у

термінознавстві є метод розчленування терміна на складові семантичні компоненти з метою моделювання його семантики.

Наприклад, багатозначний термін «derivation» (англ.) або «die Derivation» (нім.) – «деривація» використовується не лише в системі номінацій лінгвістики, але й у термінологічних системах таких галузей, як генетика і селекція тварин, геологія, військова справа, об'єднаних сукупністю смислових зв'язків тощо. Аналіз дефініцій терміна «деривація» у різних терміносистемах дозволяє кваліфікувати такі лексичні одиниці, які мають різний набір релевантних компонентів сем, об'єднаних спільною лексичною парадигматичною семою – інваріантом.

Аналогічно, термін «adaptation» (англ.) або «die Adaptation» (нім.) – у генетиці та селекції тварин означає «приспособлення будови і функції організмів до умов існування» (z. B., die funktionale Adaptation; e.g., genetic adaptation); у методиці викладання – «скорочення та спрощення друкованого тексту, приспособлення його до малопідготовлених читачів»; у лексикології – «розширення сфери вживання мовної одиниці». Усі ці «різні» змісти терміна «adaptation» є фактично актуалізацією спільного семантичного компонента інваріанта, який забезпечує розуміння численних вживань одного і того самого терміна-слова.

Таким чином, семантичний інваріант «приспособлення до чогось» об'єднує різні спеціальні поняття у результаті кореляції даного лексикологічного терміна з термінами інших галузей знання в їх семантичній структурі.

Отже, із наведених прикладів можна стверджувати, що якісний і кількісний склад релевантних ознак, актуалізованих у дефініціях, у терміна неоднаковий, відповідно неоднакова і кількість компонентів значення терміна, яка є похідною від загального спільного компонента, архісеми як величини, що складається із ряду семантичних ознак.